

קונטרס החסד

(פרקי "הנותן והנוטל")

פרק א' ידבר בנותן ובנוטל

כאשר ברא אלהים את האדם, עשהו לנותן ונוטל. כח הנתינה הוא כח עליון ממדות יוצר הכל ברוך הוא, שהוא מרחם ומטיב ונותן, מבלי קבל דבר בתמורה; (הן לא יחסר לו כלום, ככתוב: "ואם צדקת מה תתן לו" (איוב ל"ה ז') רק שאנו מביעים לו את תודתנו, אשר זה שורש עבודתנו לו) וככה עשה את האדם, ככתוב: "בצלם אלהים עשה את האדם", כי יוכל לרחם ולהטיב וליתן.

אבל כח הנטילה, הוא אשר יתאוה האדם למשוך אליו את כל הבא בתחומו, כח זה הוא אשר יקראוהו בני האדם "אהבת עצמו", והוא שורש כל הרעות.

יש אשר יקח ולא ישלם מאומה, הוא הנקרא גזלן, אם בכח יגזול; או גנב, אם בבלי דעת הבעלים יקח; או רמאי, כשיגנוב דעת בני האדם, ויפתם לתת לו מדעתם. המפסידים האלה הנם כלליים ופרטיים.

הכלליים — עושי המלחמות, רוצחי עמים, ואין שופט למו באדם, זולת האל ית' לבדו.

והפרטיים — אשר מיחידים יגזולו. המה אשר שמו להם בני האדם שופטים להענישם, למען הנצל מרשעתם, ועוד ילמדו דעת את העם להרגיש

קונטרס החסד. — בקונטרס זה צירף רבנו זצ"ל פרי עבודת הרבה שנים. גרעינו הראשון היה רשום אצלו עוד מתקופת קלם. הענין היה חביב עליו עד מאד; וקבע לו סגנון בפני-עצמו. לצורך ההכפלה כתב נוסח בלשון קצרה מזה, אבל לצורך הספר החלטנו לתת פה את הנוסח הראשון, ולהציג בתור הוספות את החידושים שנוספו בנוסח הקצר. כתב גם חלק שני (עיי' במדור שני) והניח עוד חומר עשיר, הצריך עוד סידור, אשר אנו מקווים להוציאו לאור בעז"ה בספר אחר.

בצדק, גם כי יבוש האדם מעשות עול. אבל שורש הרע — שהוא כח הנטילה, עודנו במקומו יעמוד; ועל כן אל תאמין באדם ובציביליזציה שלו, כי תחת מעטה זה ירמה ויגנוב, ויגזל וירצח. הן כבר גילו חז"ל את תרמיתו, באמרם: „אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו“ (אבות פ"ג מ"ב).

ויש אשר אין עול בידם כלל נגד רעיהם במה שיקחו, אלא שאוהבים ליטול מבלי שלם בתמורה; כגון אוהבי המתנות והירושות ונטילת הצדקה, ואוהבי הבצע והרווחים הגדולים. גם כל אלה בנוטלים יתחשבו, ועליהם אמר החכם מכל אדם: „ושונא מתנות יחיה“ (משלי ט"ו כ"ז). שני הכחות האלה — הנתינה והנטילה — הם שרשי כל המדות וכל המעשים. ויש לך לדעת, שאין דרך ממוצע בזה, כי נפש האדם לעולם תשאף לאחד משני הצדדים ובתשוקת הלב הפנימית אין פשרות, זה הכלל: אין ממוצע בהתענינות. נמצא שבכל מעשה, בכל דבור, ובכל מחשבה — אם לא בנוגע לפנימיות נפשו מבלי שייכות למציאות מחוצה לו — הנהו אם מתחסד ונותן, או חוטף ונוטל. וכעין זה איתא בחובות הלבבות (שער עבודת האלקים, פ"ד), שבפנים הלב אין לנו דבר הרשות, אלא או חובה או איסור.

בוה אולי נתקרב קצת להבנת הפסוק שהבאנו למעלה: „ושונא מתנות יחיה“. ועוד יתבאר ענין זה להלן.

פרק ב' במשא ומתן

והנה ישאלונו הסוחרים בעלי המשא והמתן: „אתם אומרים שאך הנתינה היא טובה, וכל נטילה היא מדה רעה? הלא בוה תפריעו את סדר כל העולם; הן כל הברואים בראם ה' להיות נותנים ונוטלים כאחת, וככה סידר את עולמו; האם אין האדם כאחד מהם, ולמה לא יטול וגם יתן?“

אבל האמת תורה דרכה, כי גם באלה שני מינים המה. יש אשר יטלו הרבה, ואך מעט יתנו, הלא המה הסוחרים אשר ישתמשו בכל מקרה להרויח בו, מבלי התחשב אם טרחם ועבודתם אשר עבדו שוים המה באמת די הרויח אשר ישיגו בתמורתם. גם יתאמצו ליהנות בכשלון רעיהם וחסרון ידיעתם; האם אין זו גניבת הדעת ורמאות, מבלי הפרש? וכל שכן אלה אשר סחרם וקנינם ירבה, ועמל אחרים יאכלו, בנשך ובמרבית; או אלה אשר במחיר קל יעבידו את פועליהם ושכיריהם לעבוד עבורם עבודת פרך; וכן המשעבדים בעמים ורודים במ בחוזק יד (אף שיועילו לאומתם) הן כל אלה ודומיהם נטילתם מרובה ונתינתם מועטת.

זאת ועוד אחרת :

גם המעט אשר יתנו, אין שרשו בטוב — בכח הנתינה, אך ממקור רע יביע — מכח הנטילה. הלא כל שאיפתם ומחשבותיהם בנטילה ידבקו ; ואת אשר יתנו, הוא על מנת שיטלו שבעתים נגדו. החנוני, למשל, נותן סחורתו למען ירויח ; ובנתנו לקונה סחורה יפה וטובה, כונתו היא למען ירויח פעמים הרבה.

ויש עוד רעה גדולה בכאלה : —

כי מאשר ישאפו אל הנטילה, יתחרו זה בזה, וכל אחד יתאמץ למשוך אל עצמו את כל אשר יוכל. אמנם אין עול בזה במשפט בני האדם ; אבל האם אין ההתחרות מביאה לידי צער ויסורין הרבה, וגם לפעמים לידי חלאים רעים ומיתה קדומה ?

אלה המה דרכי המין הראשון שבנושאים ונותנים ; והמין השני, יתבאר דרכיו בפרק הבא.

פרק ג' המשא והמתן הטוב

אבל אלה המה דרכי הצדיקים שבבני האדם : — נתינתם רבה ונטילתם מועטת ; וגם המעט אשר יקחו, מוכרחים המה בו, למען אפשר להם את הנתינה וההטבה, משאת נפשם.

נמצאת אומר, כי גם נטילתם ממקור קדוש יאתה, מחפץ הנתינה, ולא יגעו ברעה — כח הנטילה — לעולמים. הקדושים אשר בארץ המה, הדבקים במדת קונם בכל עניניהם.

ואיך יהיה המשא והמתן הטוב? — הבה נסתכל במעשי שני גדולי עולם, האחד מן היותר קדומים, והשני מאחרוני האחרונים, ונמצא את הדרך הישרה, כי אם במסילתם נלך לא נכשל לעולמים.

בתורה כתוב : "ויתהלך חנוך את האלקים" ואמרו חז"ל כי "חנוך תופר מנעלים היה, ועל כל תפירה ותפירה היה מייחד יחודים לקונו" (עי' מדרש תלפיות ערך "חנוך"). ושמעתי בשם רבנו ישראל מסלנט זצ"ל, שביאר המאמר הזה ביאור נחמד, ויאמר, כי אין הכונה, שבשעת תפירתו היה דבק במחשבות עליונות, שזה אסור על פי הדין, כי איך יפנה את דעתו לדבר אחר, בשעה שעוסק במלאכת אחרים אשר שכרוהו ? אלא תוכן היחודים שהיה מיחה, הוא

אשר שם על לבו ומחשבתו, בכל תפירה ותפירה, כי תהיה טובה וחזקה, וכי יהיו המנעלים טובים, למען יהנה מהם אשר ינעלם. ככה דבק חנוך במדת קונו, אשר ייטיב ויהנה לזולתו, וככה ייחד לו ייחודים, כי לא חפץ חנוך בשום דבר אחר, זולת החפץ האחד, והשאיפה המיוחדת, לדבק במדות קונו. ועוד אחרת לו בזה, כי נשמר מכל שמץ רע, שגם שגגת אונאה ותרמית לא תגיענו, ולא תהיה נטילתו יתירה על ערך עבודתו אשר יתן.

המעשה השני, יספרו על רבנו ישראל מאיר הכהן זצ"ל, בעל חפץ חיים — הלא עוד זכינו לראות את הצדיק הקדוש הזה בדורנו; — הוא לא חפץ להתפרנס בתורתו, ויהי לחנוני. הסחורה שמכר היתה המעולה, המדה גדושה, והמשקל מכריע ללוקח תדיר. כמובן נהרו אליו כל הקונים. ויאמר רבנו ישראל מאיר זצ"ל: "אם כן, במה יתפרנסו שאר החנונים?" ויעש לו לחוק, כי יפתח את חנותו רק לשעה או שעתים, עדי ירויח איזה פרוטות, די פרנסתו ליומו בצמצום, ויסגרנה אחרי כן, למען תהיה פרנסה מצויה גם לאחרים. ויתבונן אח"כ, וירא כי גם בזה לא הועיל, כי רוב הקונים צמצמו עצמם לבא אל חנותו בעת הפתיחה; ויסגור את חנותו לגמרי, ויעזוב מהיות עוד חנוני, כי לא חפץ לגרום צער לחנונים האחרים.

ואמרו חז"ל: "גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים" (ברכות ח' ע"א). במה היא מעלת הנהנה מיגיע כפיו?

הנהנה מיגיע כפיו, הוא האדם המעולה, אשר יתפוץ ויתאוה שתהיה נתינתו יתירה על נטילתו. האיש הזה, בהשתמרו שלא יכשל, לא יתפרנס מפרי מעלות שכלו ונפשו, בחכמה או באומנות, שבכל אלה אפשר שיקבל יותר על ערך שויון נתינתו; ויבחר לעבוד ביגיע כפיו וביצת אפיו — המלאכה הפשוטה, המשתלמת בקוטן התשלומין; וערך יגיעתו אשר יתן בה, ודאי מרובה היא על תשלומיה. ולמה הוא גדול מירא שמים? זה יתבאר בע"ה להלן.

פרק ד' בשורש האהבה

אין אדם בעולם שאין בו ניצוץ כח הנתינה. זה ייראה בשמחתו, שאיננה שלמה בהיותו יחיד, וכן בגעגועין אל החברה אשר מעמקי הגפש יבואו (וזה לך האות, כי הנה עונש בית-האסורים — ההפרדה מהחברה — לעונש חמור יחשב). ומה המה הגעגועין הללו? — ניצוץ כח הנתינה.